

Trakų pusiasalio pilies restauravimo darbai: XX amžiaus patirtis

Giedrė Filipavičienė

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

filipaviciene.g@gmail.com

——— Straipsnyje analizuojami 1953–2004 m. Trakų pusiasalio pilyje vykdyti restauravimo darbai. Jiems vadovavo tie patys architektai, kurie prižiūrėjo Salos pilies atstatymo darbus, dirbo tie patys mūrininkai, buvo naudojamos tos pačios medžiagos. Šio rašinio autorė pati vadovavo paskutiniam restauravimo darbų etapui, todėl straipsnyje yra daug autentiškos, „iš pirmų lūpų“ perteiktos informacijos, kuri nefiksuota jokiuose dokumentuose.

Iš archyvuose išlikusių projektų ir apmatavimų brėžinių, nuotraukų galima atsekti, kaip atrodė pilies statiniai prieš restauravimą, kokie buvo darbų etapai. Apžvelgiant pilies statinių būklę, įvertinamos tuo metu atliktų darbų sėkmės ir nesėkmės.

Reikšminiai žodžiai: Trakų pusiasalio pilis, architektūros paveldas, restauravimas.

Trakų pusiasalio pilis iš tiesų gerai pažįstama tik nedaugeliui Lietuvos istorija ir kultūros paveldu besidominčių žmonių. Šis gynybinis kompleksas vis lieka šešėlyje, nes greta yra vienas gausiausiai lankomų Lietuvos turistinių objektų – Salos pilis. Jos statinių restauravimo metodikos aptariamos jau kelių paveldosaugos specialistų kartų moksliniuose darbuose, o Pusiasalio pilis vis tarsi „pamirštama“. Todėl šiuo straipsniu ir norima užpildyti žinių spragas apie Pusiasalio pilies restauravimo¹ darbus. Remiantis archyvuose išlikusių šiuos darbus prižiūrėjusių architektų parengtais brėžiniais, ataskaitomis, projektų aiškinamaisiais raštais, publikacijomis spaudoje, siekiama apžvelgti restauravimo darbus, atliktus Trakų pusiasalio pilyje XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje, ir paanalizuoti jų poveikį šio istorinio gynybinio komplekso apsaugai.

Apžvalga pateikiama chronologiškai, išskiriant XIX a. – XX a. pirmos pusės priešistorę ir tris restauravimo etapus XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje, kurių kiekvienas buvo svarus išsaugojant Pusiasalio pilį. Be to, visuose etapuose reikėsi iškilūs paveldotvarkos profesionalai, todėl jų asmenybių ir konkrečių darbų, restauravimo metodikų įvardijimas yra svarbus šio paveldo objekto istorijai.

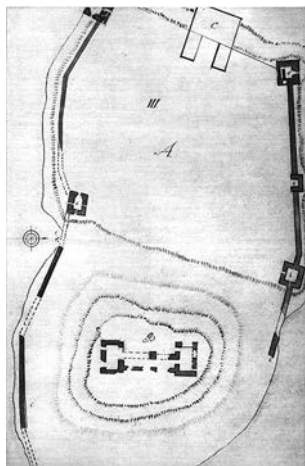
Trakų pusiasalio pilies restauravimas iki 1953 m.

Trakų pusiasalio pilies restauravimo priešistorę ganėtinai išsamiai yra aptaręs architektūros istorikas ir restauratorius Stanislovas Mikulionis, todėl juo remdamiesi galime teigti, kad Trakais ir jų gynybinio komplekso objektais pradėta domėtis XIX a. pradžioje². Maždaug tuo pat metu Trakai tapo gausiai lankoma vietoje. Bendros ore tvyrančios romantizmo nuotikos viliojo į apleistas viduramžių pilis. Atsirado pirmieji turistiniai vadovai, straipsniai spaudoje, kuriuose minimos Trakų pilys. Jomis domėjosi ir apie jas rašė Vincas Smakauskas, Eustachijus Tiškevičius³. Pastarasis straipsny-

1 Sąvoka „restauravimas“ straipsnyje vartojama aprašant visus darbus, vykdytus Pusiasalio pilyje, susijusius su šio kultūros paminklo išsaugojimu, kultūrinės bei istorinės vertės atskleidimu. Tokia šio termino samprata, nustatyta Tarptautinėje paminklinių vietų bei vietovių konservavimo ir restauravimo chartijoje, vad. Venecijos chartijoje, [<http://icomoschartijos.lt/turinys/tarptautine-paminklu-ir-vietu-bei-vietoviu-konservavimo-ir-restauravimo-chartija-venecijos-chartija-1964-m/>], tiksliausiai apibūdina XX amžiuje pilyje atliktus darbus – G. F.

2 Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas, in: Vilniaus regiono valstybės archyvas (toliau – VRVA), f. 1019, ap. 12, b. 21048, l. 14 (1).

3 *Ibid.*, l. 28 (15).

Trakų pusiasalio pilies planas (brėžinys iš 1827 m. „Vilniaus gubernijos pilių atlaso“). Iš Vilniaus pilyš. Vilnius, 1971 m.

IKONOGR Nr. 9

1.

Trakų pusiasalio pilies planas, 1827, Algirdo Baliulio istoriniai tyrimai, 1986, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4105

Plan of the Trakai Peninsula Castle from *A List of Cities of the Russian Governorate of 1827*

je piktinosi bloga Pusiasalio pilies būkle ir netinkamu panaudojimu⁴. Kaip ši pilis atrodė XIX a. pabaigoje galima susidaryti išpūdį pagal E. Tiškevičiaus straipsnyje aprašytus aštuonis bokštus. To meto pilies liekanų plano kontūrus galima atsekti XIX a. sudarytuose Trakų miesto planuose⁵. Nėra tikslių žinių, ar buvo vykdyti kokie nors mūrų sutvirtinimo darbai. Žinoma, kad 1817 m. Vilniaus gubernijos matininkas G. Velikorodovas parengė Pusiasalio pilies pietinio bokšto brėžinius, pažymėjo trūkumus sienose, matyt, buvo planuojama jį remontuoti⁶. Bendrą pilies vaizdą galima susidaryti iš jos plano 1827 m. parengtame Vilniaus gubernijos pilių atlase⁷ [1 il.] ir 1837 m. piešini, kuriame vaizduojama Pusiasalio pilis ir dominikonų vienuolynas [2 il.].

XX a. pradžioje Pusiasalio pilies apsauga susirūpino Imperatoriškoji archeologijos komisija, kai archeologas Vandalinas Šukevičius informavo, kad ardomos pilies ir dominikonų vienuolyno sienos, panaudojant plytas naujų pastatų statybai⁸. V. Šukevičiaus rašte ši pilis minima kaip savitas viduramžių architektūros kompleksas⁹.

⁴ *Ibid.*, l. 29 (16).

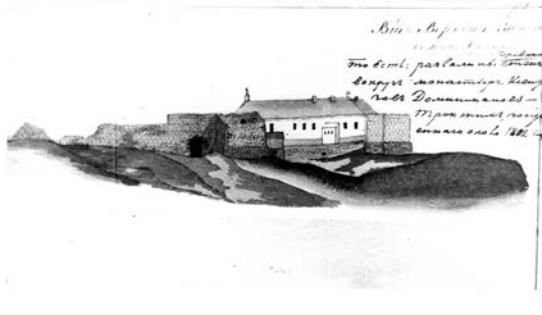
⁵ Su Trakų miesto istoriniais planais galima susipažinti Kultūros paveldo departamento internetiniame puslapyje, Nekilnojamųjų kultūros vertybių registre, Trakų senamiesčio (u. k. 17114) aprašymo dokumentų skiltyje, [interaktyvus], [žiūrėta 2018-09-22], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

⁶ Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *Trakų miestas ir pilys*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 189.

⁷ *Ibid.*, p. 190.

⁸ *Ibid.*, p. 202.

⁹ *Ibid.*

2.
Pusiasalio pilis ir dominikonų vienuolynas, 1837, Algirdo Baliulio istoriniai tyrimai, 1986, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4105

Peninsula Castle and the Dominican Monastery in 1837

Po Pirmojo pasaulinio karo susidomėjimas Trakų pilimis išaugo dar labiau. 1928 m. buvo padaryta Pusiasalio pilies geodezinė nuotrauka, apmatuotas pietryčių bokštas¹⁰. 1929–1930 m. buvo atlikti pilies mūrų konservavimo¹¹ darbai, siekiant sustabdyti statinių liekanų avarinę būklę¹². 1944 m. K. Macuras sudarė pilies situacinį planą ir apmatavo šiaurės vakarų bokštą¹³. Kaip atrodė Pusiasalio pilies statiniai tuo metu matome keliose apie 1929–1930 m. darytose nuotraukose [3–6 il.]. Virš žemės buvo išlikę tik bokštų ir gynybinių sienų mūrų griuvėsiai. Dalis mūrų buvo užkonservuoti vadinamuoju „karūnėlės“ metodu¹⁴. Buvusio dominikonų vienuolyno pastatuose buvo įsikūrusi Pasienio apsaugos korpuso būstinė¹⁵, bažnyčios bokštų griuvėsiai nebenaudoti, mūrai, neapsaugoti nuo kritulių, iro toliau. Bendra Trakų pilių būklė buvo bloga, mūrus senu įpročiu ardė miestiečiai, žalojo ir virš jų gausiai sužėlę medžiai¹⁶. Vilniaus kraštą gražinus Lietuvai, Trakų pilių

¹⁰ Stanislovas Mikulionis, Projektas „Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas“, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 21048, l. 33 (20). Straipsnyje pusiasalio pilies bokštai ir gynybinės sienos vadinamos nuo XX a. vidurio nusistovėjusiais pavadinimais, kaip ir pažymėta il. 7, J. Glemžos braižytame pusiasalio pilies plane.

¹¹ Sąvoka „konservavimas“ straipsnyje vartojama aprašant darbus, kurių tikslas – sustabdyti naikinantį ar žalingą poveikį kultūros vertybei, sutvirtinti autentiškas dalis, apsaugoti nuo savaiminio irimo, – G. F.

¹² Jurgis Orda, „Trakų pusiasalio pilis“, in: *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960, p. 49.

¹³ Stanislovas Mikulionis, *Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas*, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 21048, l. 34 (21).

¹⁴ „Karūnėlė“ vadinamas griuvėsių konservavimo būdas, kai virš apgriuvusios autentiškos mūro sienos sumūrijamas apsauginis sluoksnis iš lauko akmenų, – G. F.

¹⁵ Algirdas Baliulis, Buv. dominikonų vienuolyno pastatai pusiasalio pilyje, Trakai, Kęstučio 2. Istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža, Lietuvos TSR kultūros ministerija. Paminklų konservavimo institutas, Vilnius, 1986, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4105, l. 23.

¹⁶ Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 214.

3. Šiaurės vakarų bokšto vaizdai, apie 1930 (?), nuotraukos iš asmeninio Giedrės Filipavičienės archyvo

Views of the north-western tower ca. 1929–1930

4. Bokšto su gandrų lizdu vaizdas, apie 1930 (?), nuotrauka iš asmeninio Giedrės Filipavičienės archyvo

View of the tower with a stork's nest ca. 1929–1930

5. Pietvakarių bokšto vaizdai, apie 1930, nuotraukos iš asmeninio Giedrės Filipavičienės archyvo

Views of the south-western tower ca. 1929–1930

6. Šiaurės rytų bokšto vaizdai, apie 1930, nuotraukos iš asmeninio Giedrės Filipavičienės archyvo

Views of the north-eastern tower ca. 1929–1930

apsauga rūpinosi Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejus. Buvo sudarytas 1941–1949 m. Pusiasalio pilies darbų planas¹⁷. Deja, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, šie darbai nebuvo realizuoti.

XX a. antroje pusėje vykdytų Trakų pusiasalio pilies restauravimo darbų etapai

Šie etapai straipsnyje išskiriami pagal projektų autorius, pilies statinių priklausomybę ir projektų užsakovus. Iš pradžių pateikiama kiekvieno etapo trumpa anotacija, vėliau pereinama prie išsamesnės darbų analizės, paaiškinimo, kodėl keitėsi restauravimo darbų vadovai.

Pirmas etapas – 1953–1960 m. Trakų pusiasalio pilies bokštų griuvėsiai užversti griuvenomis, tik dalis gynybinių sienų liekanų buvo atsekama virš žemės paviršiaus. Pilies teritorija naudota kaip parkas. Buvusio dominikonų vienuolyno pastatai priklausė Trakų rajono milicijai. Pilyje kasinėjimus vykdė archeologas Karolis Mekas, restauravimo darbams vadovavo architektai Bronius Paškevičius ir Bronislovas Krūminis.

Antras etapas – 1961–1991 m. Tyrimo ir restauravimo darbai vyko visoje Pusiasalio pilyje. Archeologinius tyrimus atliko archeologai Irena Jučienė, Karolis Mekas, Adolfas Tautavičius. Pilimi domėjosi ir pradėjo rūpintis Trakų istorijos muziejus, projektavimo darbams ir projektų vykdymo priežiūrai vadovavo architektas Stanislovas Mikulionis.

Trečias etapas – 1992–2004 m. Pilies bokštų ir gynybinių sienų liekanų būklė labai bloga, nors restauravimo darbai jau buvo vykdomi tris dešimtmečius. Pilies statiniai buvo perduoti Trakų istorijos muziejui, kuris tapo tyrimo ir projektavimo darbų užsakovu, archeologinius tyrimus vykdė muziejuje dirbantys archeologai Birutė Lissauskaitė, Ugnius Budvydas, projekto vadovė – architektė Giedrė Filipavičienė.

Pusiasalio pilies restauravimas 1953–1960 m.

Pilies statinius XX a. 6 deš. S. Mikulionis aprašęs kaip blogos būklės:

Trakų miesto vykdomasis komitetas kreipėsi į LTSR Architektūros reikalų valdybą, siūlydamas nugriauti dalį <...> dominikonų vienuolyno ir labai apgriuvusį pi-

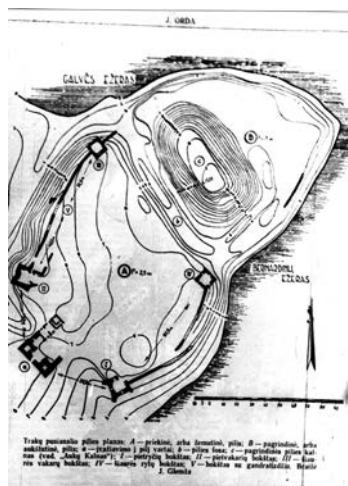
¹⁷ *Ibid.*, p. 216.

lies rytinį bokštą, kadangi nuo šių statinių viršaus krintantys akmenys kėlė pavojų praeiviams.¹⁸

Kiek buvo išlikę pilies bokštų ir gynybinių sienų, galima aiškiai matyti architekto Jono Rimanto Glemžos nubraižytame Trakų pusiasalio pilies plane, publikuotame 1960 m. Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštyje Jurgio Ordos straipsnyje [7 il.].

1953 m. architektas B. Paškevičius truputį sutvarkė šiaurės rytų bokštą ir dalį gynybinės sienos prie pietryčių bokšto¹⁹.

1953–1960 m. architektas B. Krūminis, tuo metu dirbęs Centrinėje specialioje mokslinėje restauracinėje gamybinėje dirbtuvėje (toliau – CSMRGD), dalyvavo vykdant archeologinius tyrimus, fiksavo ir matavo Trakų pusiasalio pilies bokštus. Architektas tuo pat metu rengė Salos pilies centrinių rūmų restauravimo projektą. Visas dėmesys buvo sutelktas į Salos pilį. Tačiau atsirado laiko ir šalia įsikūrusiai piliai pusiasalyje. Tiesa, tokių drąsių užmojų kaip Saloje čia nenumatyta. Projekte – tik būtiniausi mūrų sutvirtinimo sprendimai [8–10 il.]. Darbai dažnai buvo vykdomi be jokių brėžinių, architektui prižiūrint vietoje. 1953 m. vykdytų darbų žurnale fiksuotos B. Krūminio pastabos apie mūro restauravimo klaidas. Architek-

7.

Trakų pusiasalio pilies planas, Jono Glemžos brėžinys, Algirdo Baliulio istoriniai tyrimai, 1986, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4105

Plan of the Trakai Peninsula Castle

¹⁸ Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 274.

¹⁹ Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio gynybinės pilies liekanos. PV bokšto konservacijos – dalinės restauracijos ataskaita, LTSR MT valst. statybos ir architektūros reikalų komitetas, Mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė, 1961, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 65, l. 1.

tui dažnai tekdavo stabdyti darbus dėl neteisingai suformuotos „karūnėlės“, restauravimui naudojamų netinkamų plytų, blogai išmūrytų architektūrinių elementų²⁰. 1953–1959 m. vadinamuoju „karūnėlės“ metodu buvo užkonservuotos šiaurės rytų bokšto sienos, priekinės pilies dalies gynybinės sienos, buvusios dominikonų bažnyčios bokštų sienų mūrai. B. Krūminis parengė Pusiasalio pilies situacinį planą, apmatavo vakarinę gynybinę sieną, šiaurės rytų ir šiaurės vakarų bokštus²¹.

Kaip galime spręsti iš istoriko Algirdo Baliulio apybraižos, pilies bokštai vis dar nebuvo naudojami, pietrytiniame buvusio dominikonų vienuolyno korpuse įsikūrė Trakų rajono milicijos valdyba, koplyčios pastatas buvo naudojamas kino filmams demonstruoti, vėliau čia įsikūrė rajkoopsąjungos prekių sandėlis²².

1961 m. B. Krūminis pasitraukė iš CSMRGD ir perėjo dirbti į Miestų statybos projektavimo institutą.

Tai įvyko po 1960 m. rudenį prasidėjusios tuometinės sovietinės valdžios valstybinio masto akcijos prieš kultūros paminklus, jų atkūrimą, dėl tariamų nesavalaikių Trakų pilies restauravimo <...> darbų.²³

Ši akcija prasidėjo po Salos pilies rūmų atidarymo iškilnių. 1960 m. gruodžio 20 d. laikraštyje *Izvestija* buvo išspausdintas kritinis N. Konovalovo ir J. Ponomariovo straipsnis „Ar laikas atstatinėti pilis?“, kuriame piktinamasi, kad visoje Lietuvoje kasmet išleidžiami milijonai feodalų pilių ir magnatų rūmų atstatymui, kai dauguma paprastų Lietuvos gyventojų gyvena skurdžiuose, apleistuose būstuose, kai trūksta kultūros įstaigų²⁴.

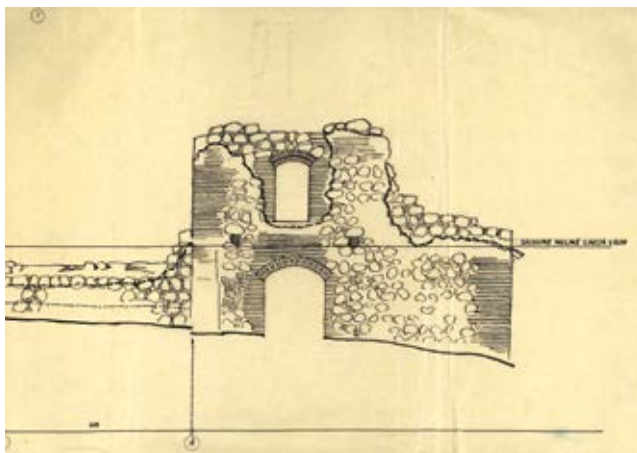
20 Trakų pilies pusiasalyje darbų vykdymo žurnalas, 1953, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4152, l. 23, 33.

21 Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 21048, l. 22.

22 Algirdas Baliulis, *op. cit.*, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4105, l. 24.

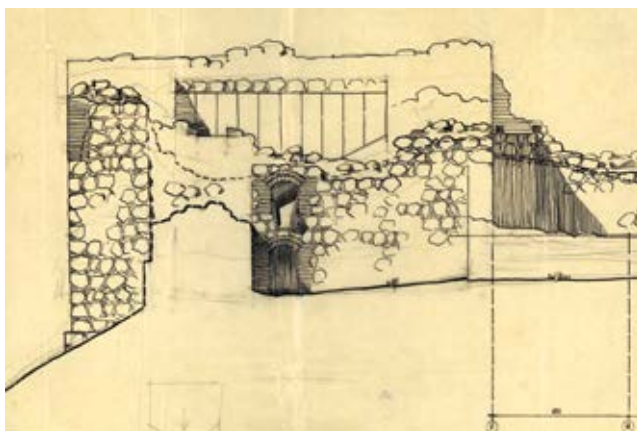
23 Napalys Kitkauskas, „Prisimenant iškilų Trakų pilių globėją“, in: *Stasį Mikulionį prisimenant*: Straipsnių rinkinys, sud. Brigita Balčytienė, Irena Senulienė, Trakai: Trakų istorijos muziejus, 2012, p. 6.

24 N. Konovalovas, J. Ponomariovas, „Vremia li vosstanavlivat zamki“, in: *Izvestija*, 1960 12 20, Nr. 300/13536.

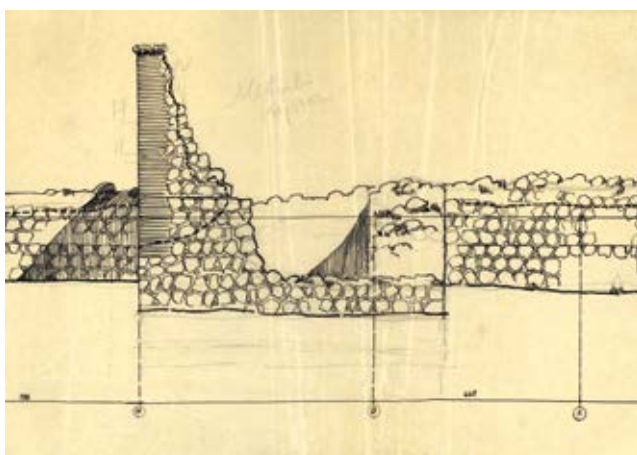
8.
Šiaurės vakarų bokšto
fasado projektas, braižė
Bronislovas Krūminis,
1961, in: VRVA, f. 1019,
ap. 12, b. 21092

Project of the façade of
the north-western tower

9.
Pietvakarių bokšto
fasado projektas, braižė
Bronislovas Krūminis,
1961, in: VRVA, f. 1019,
ap. 12, b. 21092

Project of the façade of
the south-western tower

10.
Bokšto su gandalizdžiu
projektas, braižė
Bronislovas Krūminis,
1961, in: VRVA, f. 1019,
ap. 12, b. 21092

Project of the tower
with a stork's nest

1953–1960 m. atliktų darbų poveikis

Trakų pusiasalio pilies apsaugai

Iš išlikusių šaltinių galima nustatyti, kad pirmieji pilies statinių restauravimo darbai vyko beveik stichiškai. Mūrų liekanos buvo po truputį atkasamos, apmatuojamos, lygiagrečiai vykdomi būtiniausi konservavimo darbai, siekiant apsaugoti nuo tolesnio irimo. Iš kelių įrašų 1953 m. darbų vykdymo žurnale galima spėti, kad B. Krūminis dažnai kritikavo netinkamai atliktus restauravimo darbus. Tačiau vis dėlto šie darbai išskėlė iš užmaršties Pusiasalio pilies gynybinį kompleksą, buvo reikšmingi apsaugant mūrų liekanas nuo griūčių.

Šiuo laikotarpiu atliktų darbų teigiama reikšmė – pradėta domėtis Pusiasalio pilimi, stabilizuota atskirų bokštų sienų fragmentų avarinė būklė.

Pusiasalio pilies restauravimo darbai 1961–1991 m.

Šiam etapui vadovavo S. Mikulionis. Jis, kaip ir B. Krūminis, projektavo tiek Salos pilyje vykdomus darbus, tiek Pusiasalio pilyje.

Pusiasalio pilies statinių būklę 1961 m. S. Mikulionis aprašo taip:

Trakų pusiasalio pilies liekanos išliko labai blogame stovyje. Iki 1953 m. / išskyrus ŠV bokšto I a. angą ir vieną kampą jos / pilies niekas nekonservavo, o ir apsauga iki to laiko buvo visai nepakankama. <...> Net po II pasaulinio karo pusiasalio pilies teritorijoje atsiranda įvairių statinių; kai kuriose pilies vietose rajono statybinės organizacijos, prisidengdamos akmenų rinkimu, pradėjo griauti pilies liekanas. Pilies likučiai palengva nyko, jau nėra kai kurių architektūrinių detalių, ištisu mūro luitų.²⁵

Pirmuosiuose S. Mikulionio eskizuose, parengtuose 1962 m., siūloma tik užkonservuoti bokštų sienų liekanas [11–13 il.]. Tai buvo sprendimai, panašūs į B. Krūminio 1960 m. projektus.

1964 m. S. Mikulionis, matyt, kiek daugiau pasidomėjęs analogiškų pilių restauravimu, jau parengė kitokius didžiojo Trakų pusiasalio pilies bokšt-

²⁵ Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio gynybinės pilies liekanos. PV bokšto konservacijos – dalinės restauracijos ataskaita, l. 1.

to, vadinamo pietryčių bokštu, restauravimo ir dalinio atkūrimo pasiūlymus.

Priešingai nei B. Krūminis, kuris beveik nepaliko savo vykdytų darbų aprašymų, S. Mikulionis labai kruopščiai kasmet aprašydavo pilyje atliktus darbus [žr. 1 lentelę].

1 lentelė

1961–1978 m. Trakų pusiasalio pilyje vykdyti restauravimo darbai

Darbų vykdymo metai	Trumpas darbų aprašymas
1961	Nukelti su pilimi nesusiję pastatai, benzino sandėlis, šokių aikštelė ²⁶ .
1961	Paaukštintos pietvakarių bokšto sienos, kad būtų galima įrengti karūnėlę, pamūryti kampai, fragmentiškai restauruotos įėjimų ir langų angos, laiptai ²⁷ .
1962–1964	Išvalyti pietryčių, šiaurės rytų, šiaurės vakarų ir pietvakarių bokštai, bokštas su gandalizdžiu, mažieji bokšteliai prie „Aukų“ kalno, restauruojamas mūras. Pietvakarių bokšto sienos užkonservuotos „karūnėle“. Restauruojamos šiaurės rytų bokšto durų ir langų angos, mūras pakeltas tiek, kad būtų galima įrengti apsauginį stogą ²⁸ .
1967	Restauravimo darbai vyko visoje pilyje [14–16 il.]: paaukštintos priekinės pilies dalies sienos, ant šiaurės rytų bokšto uždėtas apsauginis lentelių stogas, languose įdėtos grotos ir langų rėmai, durys, lentelių stogas įrengtas ant pietryčių bokšto, užkonservuotos įvažiavimo vartų bokštelio rytinėje pilies išklotinėje mūrų liekanos ²⁹ .
1968	Konservuojami archeologinių tyrimų metu atvalyti fosos gynybinės sienos ir rytinės gynybinės sienos mūrai ³⁰ .
1969	Restauruojamas rytinio [bokšto liekanos priekiniame pilies kieme, – G.F.], bokšto skliautas, paaukštinta rytinė gynybinė siena prie šiaurės rytų bokšto ³¹ .

26 Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 21048, l. 38 (25).

27 Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio gynybinės pilies liekanos. PV bokšto konservacijos – dalinės restauracijos ataskaita, l. 7–14.

28 Stanislovas Mikulionis, Leonora Biveinytė, Trakų pusiasalio pilis. Fragmentinės restauracijos konservacijos darbų, atliktų 1962–1964 metais, fotofiksacija, LTSR kultūros ministerija, Paminklų konservavimo institutas, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4158, l. 11.

29 *Ibid.*

30 Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilis. Atraminės-gynybinės fosos sienos tarp šiaurvakarinio ir šiaurrytinio priekinės pilies dalies bokštų tyrimo-projektavimo-gamybos darbų 1967–1974 m. ataskaita, LTSR kultūros ministerija, Paminklų konservavimo institutas, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4157, l. 6.

31 *Ibid.*, l. 13.

1970	Šiaurės rytų bokštas ruošiamas pritaikyti LTSR kultūros ministerijos poreikiams – įrengti laiptai, grindys pastogėje, pamūrytas židynys. Pilyje restauravimo darbai beveik nevyko ³² .
1971–1974	Tęsimi fosos gynybinės sienos archeologiniai tyrimai, fragmentinio restauravimo darbai ³³ .
1974	Užkonservuotos fosos gynybinėje sienoje išlikusio tilto liekanos, užbaigti teritorijos tvarkymo darbai ³⁴ .
1976	Šiaurės rytų bokšte įrengtos tarpaukštinės perdangos, įvesta elektra ³⁵ .
1977	Trakų pusiasalio pilyje restauravimo darbai beveik nevyko, nes visos jėgos buvo mestos Salos pilies restauravimui baigti ³⁶ .

Iš S. Mikulionio parengtų ataskaitų sužinome, ne tik kokie darbai buvo vykdomi, bet ir apie atidengtus architektūrinius elementus, mūro ypatumus bei techniką, restauravimo klaidas, problemas ir neteisingai įvykdytus darbus. Architektas ypač kritikavo mūro restauravimo technologijos nepaisymą, kai naudojamos netinkamos plytos, skiedinys, per dideli akmenys, neteisingai kyliuojamas mūras, darbai vykdomi šaltuoju metų laiku. Kad būtų išvengta šių klaidų, 1972 m. pradėti Pusiasalio pilies senųjų skiedinių cheminiai tyrimai, paruošti skiedinių, kurie turėtų būti naudojami restauruojant mūrą, receptai. Tyrimus vykdė ir rekomendacijas teikė chemikas G. Tomonis³⁷.

1978 m. S. Mikulionis parengė Generalinį Pusiasalio pilies sutvarkymo projektą, kuriame buvo numatyta tik iš dalies restauruoti pilies bokštus:

Trakų pusiasalio pilyje reikia ir toliau prisilaikyti fragmentinės restauracijos konservacijos metodo. Šią metodinę kryptį sąlygoja ir paminklo stovis – dalis pilies sienų ir bokštų griuvėsiuose, grioviai užslinkę, statinių Aukų kalne liko tik pamatai.³⁸

³² Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 21048, l. 45.

³³ *Ibid.*, l. 13.

³⁴ Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilis. Atraminės-gynybinės fosos sienos tarp šiaurvakarinio ir šiaurrytinio priekinės pilies dalies bokštų tyrimo-projektavimo-gamybos darbų 1967–74 m. ataskaita, l. 28, 29.

³⁵ Stanislovas Mikulionis, Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas, l. 49.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, l. 32.

³⁸ *Ibid.*, l. 68.

14.
Restauruojamas šiaurės vakarų bokštas, apie 1965,
nuotrauka iš Jono Glemžos asmeninio archyvo
North-western tower under conservation (ca. 1965)

15.
Pietryčių bokštas prieš restauravimo darbus, iki 1965,
nuotrauka iš Jono Glemžos asmeninio archyvo
South-eastern tower before conservation (before 1965)

16.
Pietryčių bokštas vykdamant restauravimo darbus, apie
1965, nuotrauka iš Jono Glemžos asmeninio archyvo
South-eastern tower under conservation (ca. 1965)

17.
Šiaurės vakarų bokšto vaizdas, 1996, nuotrauka iš
Giedrės Filipavičienės asmeninio archyvo
View of the north-western tower, 1996

Giedrė Filipavičienė —

Trakų pusiasalio pilies restauravimo darbai: XX amžiaus patirtis

Autoriaus nuomone, statinių grupės prie Aukų kalno išryškavimo darbai neturi prasmės. Projekto aiškinamajame rašte aprašyta tuometinė pilies statinių būklė. Pažymėta, kad darbai užbaigti pietrytiniame ir šiaurės rytų bokštuose³⁹, gynybinės sienos, užkonservuotos „karūnėle“ 1961–1962 metais, ir bokštas su gandalizdžiu yra geros būklės, tačiau pietvakarinis bokštas, bokštelis pilies šiaurės rytų kampe yra avarinės būklės. Apibūdinamas anksčiau atliktus darbus, S. Mikulionis pabrėžia, kad 1953–1978 m. restauruojant Pusiasalio pilį neišvengta klaidų, dažnai buvo dirbama be projektų, nepasiruošus. Architekto nuomone, padarytas metodines klaidas būtina skubiai taisyti⁴⁰.

1985 metais buvusio dominikonų vienuolyno pastatai perduoti Trakų istorijos muziejui. 1986–1989 m. buvo atlikti kompleksiniai tų pastatų tyrimai, restauravimo ir pritaikymo muziejaus administracijai projektai⁴¹.

Sprendžiant iš 1988–1990 m. vykdytų darbų ataskaitos, nuo 1976 m. iki 1988 m. Pusiasalio pilies statinių restauravimo darbai nevyko. 1988 m. S. Mikulionis šios pilies būklę apibūdina kaip katastrofišką: „Trakų pusiasalio pilyje jau seniai nieko nedirbama. Vėl pradėjo griūti pilies mūrai, teritorija apaugo medžiais ir krūmais, bokštai tapo šiukšlynais. <...> Pilis niekieno neprižiūrima, beglobė.“⁴². Architektas pasiūlė Pusiasalio pilį įtraukti į vadinamąją „Juodąją knygą“, kurią sudaryti inicijavo LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija. Kai šis pasiūlymas buvo išspausdintas 1988 m. lapkričio 10–16 d. laikraštyje *Gimtasīs kraštas*, Trakų rajono vadovai susirūpino pilies būkle. Buvo sušauktas pasitarimas, kuriame nutarėta, kad tvarkymo darbus būtina pradėti nedelsiant.

1989 m. užbaigus buvusio dominikonų vienuolyno pietryčių korpuso restauravimo darbus, čia įsikūrė Trakų istorijos muziejaus administracija, jam buvo perduoti visi pilies bokštai ir sienos, tuo pačiu tai buvo įpareigojimas rūpintis šiais statiniais. Tačiau teritorija vis dar priklausė Trakų miestui, kurio vadovybės paliepinimu buvo nušienautas pilies kiemas, iškirsti

³⁹ *Ibid.*, l. 76.

⁴⁰ *Ibid.*, l. 66.

⁴¹ Šiame straipsnyje buv. dominikonų vienuolyno ir bažnyčios tyrimo ir restauravimo darbai nenagrinėjami, nes šių darbų aprašymas yra atskiro rašinio tema. Dokumentacija, susijusi su šiuo objektu, saugoma VRVA ir VĮ „Lietuvos paminklai“ autorinių darbų saugykloje.

⁴² Stanislovas Mikulionis, Milda Mikulionytė, Ataskaita apie paminklotvarkos darbus Trakų pusiasalio pilyje 1988–1990 m. laikotarpiu, Paminklų restauravimo projektavimo institutas, Vilnius, 1992, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4163, l. 4.

ant griuvusių sužėlę medžiai.

1989 m. rugsėjo mėnesį Paminklų restauravimo projektavimo instituto (toliau – PRPI) specialistų komisija apžiūrėjo pilies būklę ir nutarė, kad blogiausia situacija yra su šiaurės vakarų ir pietvakarių bokštais. Juos būtina uždengti laikiniais apsauginiais stogais, kas ir buvo nedelsiant atlikta⁴³ [17 il.]. Taip pat nutarta, kad tolesnius darbus reikėtų vykdyti pagal 1978 m. S. Mikulionio parengtus projektinius pasiūlymus, prieš tai juos dar kartą apsvarsčius.

1990 m. naktį iš birželio 17-tos į 18-tą pilyje įvyko gaisras, sudegė šiaurės rytų bokšto stogas, medinės stogo, perdangų konstrukcijos ir visas šiame bokšte buvęs S. Mikulionio archyvas⁴⁴. Konstrukcijos ir stogas buvo atkurti 1991 m. pagal PRPI projektą. Brėžinius parengė inžinierė Marija Tomaševskaja pagal 1964 m. inžinieriaus Napoleono Kitkausko projektą. 1991 m. PRPI taryba apsvarstė S. Mikulionio parengtus Pusiasalio pilies restauravimo projektinius pasiūlymus, bet, deja, prasidėjusi SSRS ekonominė blokada sutrukdė projektą realizuoti.

1961–1991 m. atliktų darbų poveikis

Trakų pusiasalio pilies apsaugai

S. Mikulioniui vadovaujant restauravimo darbams, pradėta planuoti pilies tvarkymą – kasmet rengiamos darbų programos, kuriose nurodyta, kur turėtų būti vykdomi archeologiniai tyrimai, kokie turėtų būti ruošiami projektai, kuriose pilies dalyse turėtų vykti avarijos grėsmės pašalinimo ir restauravimo darbai. Architektas paskelbė daug straipsnių, kuriuose aprašyti pilies raidos etapai, atlikti archeologiniai tyrimai, analizuojama mūro technika. Tačiau, deja, didžioji dalis pilies liekanų vis dar buvo avarinės būklės, o įvykdytų restauravimo darbų kokybė ir eiga paties projektų autoriaus buvo nuolat kritikuojama.

1961–1991 m. atliktų darbų teigiama reikšmė – Pusiasalio pilyje atlikti archeologiniai ir architektūriniai tyrimai atskleidė pilies statybos raidą, gausios publikacijos iššaukė paveldo tyrinėtojų diskusijas, visuomenės susidomėjimą šiuo kompleksu, generaliniame sutvarkymo projekte buvo nustatyta metodinė tvarkymo kryptis.

⁴³ *Ibid.*, l. 8.

⁴⁴ *Ibid.*, l. 9.

Pusiasalio pilies restauravimas 1992–2004 m.

1991 m. Trakų istorijos muziejaus užsakymu buvo vėl atnaujinti Pusiasalio pilies restauravimo ir pritaikymo muziejaus poreikiams projektavimo darbai. Pirminėje konstrukcijų apžiūros pažymoje konstatuota, kad:

Didžioji dalis pilies statinių mūrų yra nepatenkinamos ir avarinės būklės <...> Mūras geriausiai išsilaikęs po apsauginiais stogeliais, blogiausiai – po nepabaigta „karūnėle“. Autentišką mūrą labai blogai veikia druskos.⁴⁵

Pažymoje pabrėžta, kad prieš rengiant bokštų ir gynybinių sienų restauravimo projektus būtina atlikti konstrukcijų ir cheminius tyrimus, nustatyti mūro būklę po „karūnėle“⁴⁶. 1992 m. sudarytoje tyrimų ir projektavimo darbų programoje buvo numatyta atlikti kompleksinius tyrimus ir tik paskui rengti restauravimo ir pritaikymo projektus. Visi projektavimo darbai turėjo būti vykdomi pagal architekto S. Mikulionio parengtą eskizinį projektą, patvirtintą 1991 metais⁴⁷. Rengiant programą buvo nuolat konsultuojamasi su S. Mikulioniu, diskutuojama apie numatomų darbų eiliškumą, restauravimo metodikos klausimus. Deja, 1992 m. rudenį architektas mirė palikdamas daug nerealizuotų sumanymų.

Atsiradus galimybei nepriklausomos Lietuvos restauratoriams susipažinti su užsienio šalių, ypač Skandinavijos, patirtimi, keitėsi požiūris į mūro restauravimo technologiją, ypatingas dėmesys skirtas skiedinių sudėčiai. 1993 m. buvo atlikti Trakų pusiasalio pilies skiedinių tyrimai ir konservavimo darbų technologinės rekomendacijos, kuriose buvo aiškiai nurodyta, kad rekomenduojama šalinti visus cementinius užmūrėjimus, darbams naudoti tik kalkinį skiedinį, kurio sudėtis ir struktūra atitinka autentiškame mūre naudotą skiedinį⁴⁸.

1996 m. birželio mėnesį po ilgesnės pertraukos vėl atnaujinti Trakų pusiasalio pilies restauravimo darbai [žr. 2 lentelę].

⁴⁵ Giedrė Filipavičienė, Marija Tomaševskaja, Respublikinės reikšmės architektūros paminklas Trakų pusiasalio pilies liekanos (XIV a. II pusė. Aps. reg. Nr. 146). Pradiniai darbai, Paminklų restauravimo institutas, 1992, in: Giedrės Filipavičienės asmeninis archyvas, p. 7.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 8.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 11–12.

⁴⁸ Elvyra Telksnienė, A. Gocentienė, V. Kviliūnaitė, Trakų pusiasalio pilis: skiedinių tyrimai ir konservavimo darbų technologinės rekomendacijos, Paminklų restauravimo projektavimo institutas, Vilnius, 1993, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4164.

Darbai buvo pradėti nuo gynybinės sienos prie Aukų kalno, nes jau buvo parengtas ir suderintas sienos uždengimo apsauginiu stogu projektas. Ši gynybinės sienos atkarpa yra unikali tuo, kad išliko autentiškas, nerestauruotas mūras. Tai padiktavo sprendimą mūrą uždengti apsauginiu stogu, neprisiliečiant prie autentiško mūro. Projekte buvo numatyta stogelį įrengti ant grežtinių polių⁵⁰. Pradėjus archeologinius tyrimus, paaiškėjo, kad polių įrengti nepavyks, nes požeminėje dalyje gynybinės sienos plotis siekė apie 3,5–4 metrus⁵¹. Projektas buvo patikslintas, metalinės stogą laikėčios konstrukcijos buvo įrengtos ant betoninių stulpinių pamatų.

2 lentelė

1992–2004 m. Trakų pusiasalio pilyje vykdyti restauravimo darbai⁴⁹

Darbų vykdymo metai	Trumpas darbų aprašymas
1996	Gynybinė siena prie Aukų kalno uždengta apsauginiu keraminių čerpių stogeliu, įrengtu ant stulpinių betoninių pamatų. Tyrimų metu atkasti mūrų fragmentai buvo užpilti smėliu, suformuotas žemės paviršius, šlaitas užklotas velėna.
1997	Dirbama šiaurės vakarų bokšte – sienų mūras pakeltas iki aukščiausios išlikusios autentiškos sienos aukščio, įrengta medinė stogo konstrukcija, medinės sijinės tarpaukštinės perdangos, keturšlaitis apsauginis stogas. Atvalyti jėjimai į pietvakarių bokštą, ruošiamasi 1998 m. vykdyti restauravimo darbus.
1998	Šiaurės vakarų bokšte Trakų istorijos muziejus savo lėšomis įsirengė langus, duris, grindų dangas, laiptus.
2002	Restauruojama gynybinės sienos atkarpa tarp pietvakarių bokšto ir bokšto su gandalizdžiu.
2003	Bokšto su gandalizdžiu viduje išvalytos šiukšlės, iškirsti savaiminiai medžiai. Restauruotas šiaurės vakarų kampo mūras, naujai sumūryta apsauginė „karūnėlė“. Vakarinės gynybinės sienos atkarpa tarp bokšto su gandalizdžiu ir šiaurės vakarų bokšto užkonservuota naudojant velėnavimą.
2004	Vykdomi pietvakarių bokšto restauravimo darbai.

⁴⁹ Duomenys 2 lentelėje surinkti pagal: Giedrė Filipavičienė, Konservavimo-restauravimo darbų, vykdytų Trakų pusiasalio pilyje 1996–2004 m., ataskaita, UAB „Senjo miesto architektai“, Vilnius, 2004, in: Giedrės Filipavičienės asmeninis archyvas.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Birutė Lisauskaitė, „Tyrinėjimai Trakų pusiasalio pilyje 1996–1997 m.“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996–1997 m.*, [interaktyvus], p. 262, [žiūrėta 2018-09-20], <http://www.atl.lt/1996-1997/262-265.pdf>.

Tvarkant šiaurės vakarų bokštą, pradėta ardyti suirusias esamas stogelių konstrukcijas ir apsaugines mūro „karūnėles“. Ankstesnių restauracinių sluoksnių būklė buvo labai bloga. Ypač apiro sienos, kurios nebuvo uždengtos stogeliu. Restauraciniai sluoksniai buvo kruopščiai nuardyti, restauruoti mūrijant pilnavidurėmis restauracinėmis plytomis su kalkiniu skiediniu. Su darbais lygiagrečiai vyko archeologiniai tyrimai, kuriuos atliko Trakų istorijos muziejaus archeologė Birutė Lisauskaitė⁵².

Deja, kaip dažnai nutikdavo 1960–1990 m., 1998–2001 m. lėšų piliai tvarkyti neatsirado. PRI specialistai, susirūpinę Pilies būkle, 2001 m. vasario 19 d. raštu kreipėsi į LR kultūros ministrą Gintautą Kėvišą, Trakų istorijos muziejaus direktorių Virgilijų Poviliūną, Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorę Dianą Varnaitę, Trakų istorinio nacionalinio parko administracijos direktorių Gintarą Abaravičių, UAB „Lietuvos paminklai“ direktorių Vydmantą Drumstą:

Nuo 1996 metų Trakų pusiasalio pilies konservavimo-restauravimo darbams Kultūros vertybių apsaugos departamentas kasmet skirdavo nuo 200 iki 500 tūkstančių litų. Per tris metus apsauginiais stogais uždengta gynybinė siena už Aukų kalno, šiaurės vakarų bokštas, pradėti pietvakarių bokšto konservavimo-restauravimo darbai. 1997–1998 metais institute [PRI, – G. F.] buvo parengtas visų pilies gynybinių sienų konservavimo techninis projektas, nustatyta bendra pilies statinių tvarkymo koncepcija. Deja, 1999 metais projektų realizacija nutrūko, o kai kurių, nors ir labai aktualių, nebuvo pradėta <...> Prašome Jūsų kuo greičiau spręsti <...> finansavimą <...> Manytume, kad tokių Valstybės kultūrai svarbių objektų, kaip Trakų salos ir pusiasalio pilys, tvarkymo darbai turėtų būti finansuojami kasmet⁵³.

Į raštą sureaguota tik po metų, t. y. 2002 -aisiais. Susirūpinta, nes 2000 m. žiemą nugriuvo dalis vakarinės gynybinės sienos mūro. Detaliau apžiūrėjus išgriuvusią sieną, nustatyta, kad nuiro apie 1970 m. restauruotas sluoksnis. Tarp kitko būtent šiuos darbus savo ataskaitose labai kritikavo S. Mikulionis. Paruošus avarinės būklės pripažinimo aktą, 2002 m. pavasarį Pusiasalio pilies restauravimo darbams buvo skirta apie 200 tūkst. litų⁵⁴.

52 *Ibid.*, p. 262–264.

53 Giedrė Filipavičienė, Konservavimo-restauravimo darbų, vykdytų Trakų pusiasalio pilyje 1996–2004 m., ataskaita, priedai, p. 6.

54 *Ibid.*, p. 2.

Darbai pradėti liepos mėnesį. Pirmiausia nuardyti vėlesnių restauravimų sluoksniai iki autentiško mūro. Pasirodė, kad sienos atkarpoje prie pietvakarių bokšto autentiškas gynybinės sienos mūras išliko gana aukštai, o arčiau bokšto su gandralizdžiu siena stipriai žemėjo. Sienos mūras buvo užbaigtas vadinamąja „karūnėle“. Tik prie pat bokšto su gandralizdžiu buvo panaudota originali mūro užbaigimo detalė – kaip apsauginė danga panaudota velėna.

Restauruojant bokšto su gandralizdžiu sienas, sudėtingiausia buvo pašalinti XX a. antros pusės restauravimų metu suformuotus sluoksnius. Tuomet naudotos labai nekokybiškos molio plytos visai sudūlėjo, cementinis skiedinys ardė autentišką mūrą, bet jo ardymas reikalavo labai kruopštaus darbo, kad nebūtų nepažeistas autentas. Vakarinės gynybinės sienos atkarpa tarp bokšto su gandralizdžiu ir šiaurės vakarų bokšto užkonservuota naudojant velėnavimą.

2004–2005 m. buvo baigiami darbai pietvakarių bokšte pagal 1997 metų projektą – restauruotas sienų mūras, įrengtos tarpaukštinės perdangos, uždengtas stogas.

1992–2004 m. atliktų darbų poveikis

Trakų pusiasalio pilies apsaugai

Šio etapo darbai buvo po truputį realizuojama S. Mikulionio 1978 m. parengto Pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projekte suformuota darbų kryptis. PRPI paruošti techniniai šiaurės vakarų ir pietvakarių bokštų projektai numatė uždengimą apsauginiais stogais, kaip ir buvo siūlyta S. Mikulionio. Realizavus šiuos projektus, buvo likviduota bokštų avarinė būklė, įrengus perdangas, atsirado galimybė bokštus panaudoti Trakų istorijos muziejaus poreikiams. Tvarkant gynybines sienas, vis dėlto pasirinktas mūrų dengimo „karūnėle“ metodas, nors S. Mikulionis šį būdą labai kritikavo. Architekto pasiūlytą dengimo apsauginiais stogeliais metodą taikyti būtų galima tik labai paaukštinus gynybinių sienų mūrą, nes išlikusio autentiško mūro aukštis nedidelis – daugiausia 1–2 m virš žemės paviršiaus. Deja, mūsų visuomenė nėra tiek sąmoninga, kad čerpės galėtų išlikti ant sienų lengvai žmogui prieinamose vietose. Tai tapo akivaizdu, kai jau po kelerių metų buvo sudaužytos apsauginio stogo virš gynybinės sienos prie Aukų kalno čerpės.

Šiuo laikotarpiu atliktų darbų teigiama reikšmė – stabilizuota pilies statinių techninė būklė, vienuolyno pastatuose įsikūrė Trakų istorijos muziejaus administracija bei bažnytinio meno ekspozicija, kasmetine tradicija tapo pilies teritorijoje vykstantys kultūriniai renginiai.

Išvados

Apžvelgus XX a. atliktus Trakų pusiasalio pilies restauravimo darbus, galima konstatuoti, kad:

1. per šį šimtmetį pilis iš apleistos, savaiminiais medžiais apžėlusios griūvančių statinių teritorijos tapo kultūrinių renginių vieta, kur laisvalaikį leidžia tiek Trakų miesto gyventojai, tiek miesto svečiai;
2. pilies sutvarkymo projektuose buvo nustatyta tolesnių darbų metodinė kryptis – konservavimas, atkuriant tik atskirus, tyrimais pagrįstus elementus, pažymėta, kad visiškai atkurti šiuos gyvenbinio komplekso statinius trūksta duomenų, todėl šis metodas Pusiasalio pilyje neturėtų būti taikomas;
3. svarbiausias XX a. atliktų restauravimo darbų tikslas – pilies statinių ilgalaikė apsauga – buvo pasiektas tik iš dalies, nes darbai vyko nenuosekliai, naudojant nekokybiškas medžiagas, neturint aukštos kvalifikacijos meistrų;
4. kompleksinių tyrimų ir projektavimo darbų metodika, nuolatinės stebėsenos bei priežiūros tradicija, po ilgų restauratorių pastangų nusistovėjusi XX a. pabaigoje, deja, XXI a. vėl prarasta, ir šiandien dalies pilies statinių būklė nepatenkinama ar bloga.

XXI a. reikėtų pasimokyti iš XX a. padarytų klaidų, atrasti laiko ir lėšų nuosekliams moksliniams tyrimams, restauravimo technologijų tobulinimui ir atliekamų darbų kokybei. Restauratoriaus darbas siejamas su nuosekliu pasiruošimu darbui, laiko patikrintų metodų naudojimu, dideliu kruopštumu ir sąžiningumu visuose etapuose.

Gauta — 2018 10 12

Šaltiniai

- Baliulis Algirdas, Buv. dominikonų vienuolyno pastatai pusiasalio pilyje, Trakai, Kęstučio 2. Istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža, Lietuvos TSR kultūros ministerija, Paminklų konservavimo institutas, Vilnius, 1986, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4105.
- Filipavičienė Giedrė, Tomaševskaja Marija, Respublikinės reikšmės architektūros paminklas Trakų pusiasalio pilies liekanos (XIV a. II pusė. Aps. reg. Nr. 146). Pradiniai darbai, Paminklų restauravimo institutas, 1992, in: Giedrės Filipavičienės asmeninis archyvas.
- Filipavičienė Giedrė, Konservavimo-restauravimo darbų, vykdytų Trakų pusiasalio pilyje 1996–2004 m., ataskaita, Vilnius, 2004, in: Giedrės Filipavičienės asmeninis archyvas.
- Konovalovas N., Ponomariovas J., „Vremia li vosstanavivat zamki?“ [Ar laikas atstatinėti pilis?], in: *Izvestija*, 1960 12 20, Nr. 300/13536/.
- Lisauskaitė Birutė, „Tyrinėjimai Trakų pusiasalio pilyje 1996–1997 m.“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996–1997 m.*, [interaktyvus], [žiūrėta 2018-09-20], <http://www.atl.lt/1996-1997/262-265.pdf>.
- Lisauskaitė Birutė, „Tyrinėjimai Trakų pusiasalio pilyje 1998–1999 m.“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998–1999 m.*, [interaktyvus], [žiūrėta 2018-09-20], <http://www.atl.lt/1998-1999/341-345.pdf>.
- Mikulionis Stanislovas, Trakų pusiasalio pilies liekanos. Pietvakarių bokšto konservacijos – dalinės restauracijos ataskaita, 1961, LTSR MT statybos ir architektūros reikalų komitetas, Mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 65.
- Mikulionis Stanislovas, Trakų pusiasalio pilis. Atraminės-gyvybinės fosos sienos tarp šiaurvakarinio ir šiaurrytinio priekinės pilies dalies bokštų tyrimo-projektavimo-gamybos darbų 1967–1974 m. ataskaita, LTSR kultūros ministerija, Paminklų konservavimo institutas, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4157.
- Mikulionis Stanislovas, Biveinytė Leonora, Trakų pusiasalio pilis. Fragmentinės restauracijos konservacijos darbų, atliktų 1962–1964 metais, fotofiksacija, LTSR kultūros ministerija, Paminklų konservavimo institutas, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4158.
- Mikulionis Stanislovas, Projektas „Trakų pusiasalio pilies generalinio sutvarkymo projektas“, aiškinamasis raštas, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 21048.
- Mikulionis Stanislovas, Mikulionytė Milda, Ataskaita apie paminklotvarkos darbus Trakų pusiasalio pilyje 1988–1990 m. laikotarpiu, Paminklų restauravimo projektavimo institutas, Vilnius, 1992, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4163.
- Telksnienė Elvyra, Gocentienė A., Kvilūnaitė V., Trakų pusiasalio pilis: skiedinių tyrimai ir konservavimo darbų technologinės rekomendacijos, Paminklų restauravimo projektavimo institutas, Vilnius, 1993, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4164.
- Trakų pilies pusiasalyje darbų vykdymo žurnalas, 1953, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4152.
- Tarptautinė paminklinių vietų bei vietovių konservavimo ir restauravimo chartija (Venecijos chartija), [interaktyvus], [žiūrėta 2018-11-24], <http://icomoschartijos.lt/turinys/tarptautine-paminklu-ir-vietu-bei-vietoviu-konservavimo-ir-restauravimo-chartija-venecijos-chartija-1964-m/>.

Literatūra

- Baliulis Algirdas, Mikulionis Stanislovas, Miškinis Algimantas, *Trakų miestas ir pilyls*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- Kitkauskas Napalys, „Prisimenant iškilų Trakų pilių globėją“, in: *Stasį Mikulionį prisimenant: Straipsnių rinkinys*, sud. Brigita Balčytienė, Irena Senulienė, Trakai: Trakų istorijos muziejus, 2012.
- Orda Jurgis, „Trakų pusiasalio pilis“, in: *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960.

Giedrė Filipavičienė —

Trakų pusiasalio pilies restauravimo darbai: XX amžiaus patirtis

Summary

Conservation Works on the Trakai Peninsula Castle. Twentieth-Century Experience

Giedrė Filipavičienė

Keywords: Trakai Peninsula Castle, architectural heritage, conservation.

The article discusses the conservation works performed on the Trakai Peninsula Castle between 1953 and 2004. The Trakai Peninsula Castle receives less attention as it stands next to one of the largest tourist attractions in Lithuania – the Trakai Island Castle. This article aims to shed light on the conservation works that were carried out in this castle in the second half of the 20th century and the early 21st century.

In the early 19th century, Trakai became a spot attracting a great many visitors, and the interest in its castles was growing. The first articles in the press appeared, and the first plans of the town of Trakai and drawings of the castles were compiled. In the early 20th century, the Imperial Archaeological Commission took charge of the protection of the Peninsula Castle. Reinforcement works were started. After World War I, there was a new wave of interest in the Trakai castles. In 1929–1930, conservation works were conducted with the aim to stabilise the emergency condition of the remnants of the buildings.

Three stages of conservation works performed after World War II can be distinguished. In the first stage (1953–1960), under the direction of the architect Bronislovas Krūminis, the remnants of the castle buildings covered with rubble were partly cleared, and the most urgent reinforcement and partial conservation works were performed. This stage was significant in that the defensive complex was saved from oblivion, and the remnants of its walls were protected from collapse. The second stage (1961–1991) is related to the arrival of the architect Stanislovas Mikulionis to work at the Special Scientific Conservation Workshop. The planning of works started,

programmes of archaeological research, repair and conservation works were prepared, and there was a lot of discussion about the repair and conservation methods. In that period, the planning structure of the peninsula castle was emphasised and the top-priority repair and conservation works were implemented. In the overall development project prepared in 1978, the direction of work methods was established.

The third stage (1992–2004) started when the castle's buildings were given over to the Trakai History Museum. At that time Stanislovas Mikulionis no longer worked at the Institute for the Development of Monument Restoration, and the author of this article was placed in charge of the research and planning works. To implement the overall development of the peninsula castle delineated in Mikulionis's project of 1978, all the towers were covered with protective roofs, and the protective caps of the defensive walls were restored. The buildings of the former Dominican monastery were adapted to house the administration of the Trakai History Museum and an exhibition of church art, and cultural events taking place in the territory of the castle became an annual tradition.

To overview the improvement works on the Trakai Peninsula Castle in the 20th century, it can be stated that during that century the castle morphed from an abandoned territory with collapsing buildings overgrown with wild trees into a hub of cultural events attracting both the residents and visitors of Trakai. Speaking about the quality of the conservation works, regrettably, it should be noted that both in the 20th and the early 21st century, they were performed inconsistently, technological conservation requirements were often not followed, and poor-quality materials were used.

Conservation work is related to meticulous preparation, the use of time-proven methods, great precision and thoroughness in all stages. Therefore, while continuing the works in the 21st century, it is necessary to focus on consistent scientific research, improvement of conservation techniques and the quality of implemented works.